

Ольга ЧЕРЕМСЬКА,
доктор філологічних наук, професор,
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця

НАРОДНОРОЗМОВНА ЛЕКСИКА В ЕТНОГРАФІЧНИХ ЗАПИСАХ ЛЕВКА БОРОВИКОВСЬКОГО

Народнорозмовна лексика є важливим джерелом поповнення лексичного складу літературної мови. З огляду на це, варто привертати увагу до збереження самобутності українського лексичного та граматичного фонду, а особливо після тривалого російщення. Мовознавці вважають доцільним й назрілим завданням сьогодення – усунути невинправдане засилля іншомовної лексики через повернення питомих моделей словотворення, словозміни, синтаксичних конструкцій, синонімічних варіантів, що й зумовлює актуальність теми дослідження.

У першій половині XIX ст. українська інтелігенція розглядала питання збереження української мови в трьох площинах: характеристика структурних особливостей мови та її місця в системі світових (вужче слов'янських) мов (М. Максимович, О. Павловський, Із. Срезневський); вивчення питання про виражальні можливості й ресурси української мови (М. Максимович, А. Метлинський, Л. Боровиковський); власна поетична творчість, якою харківські романтики формували українську літературну мову в різних жанрах і стилях (Лисиченко, 2011: 49). Ці важливі напрями мовотворчості харківських поетів-романтиків: Із. Срезневського, А. Метлинського, М. Костомарова, М. Петренка, І. Росковшенка, О. Корсуна, Я. Щоголева визначили шляхи розвитку нової української літератури та літературної мови.

Серед представників доби українського романтизму вирізняється постать поета й перекладача, байкаря й фольклориста, етнографа й лексикографа Левка Боровиковського, який «прийшов у літературу з народного середовища, з пісенної стихії полтавського краю <...> і приніс із собою простоту форми, закоханість у народнословесну творчість, здоровий смак і добре знання мови. Цей фактор одразу ж визначив і стиль, і зміст, і напрямок його творчості» (Боровиковський, 1967 : 5).

Основою літературної діяльності Л. Боровиковського стала жива народна мова Середньої Наддніпрянщини та Слобожанщини в усій лексичній барвистості та стилістичній яскравості. Використовуючи слова та словоформи наддніпрянського варіанта літературної мови, Л. Боровиковський передусім звертає свій творчий погляд до етнографічних матеріалів і фольклорних записів. Важливе завдання письменник убаचाє в їх дбайливому впорядкованні в збірниках приказок і прислів'їв, байок і пісень, опублікованих згодом в альманасі Є. Гребінки «Ластівка» (1841 р.) та книзі «Байки й прибаютки» (1852 р.).

Народнорозмовна лексика, яка надає висловлюванню особливої емоційності, експресії та стилістичної гнучкості, у творчості Л. Боровиковського представлена такими тематичними групами:

1. Назви предметів домашнього вжитку: капшук: *Пішов Антін на Дін з двома товстими капшукми* (Боровиковський, 1967 : 133), виплітка: *Брат косу розпліта, // Де він та виплітки подіва?* (Там само : 232), плахта: *Якби мій дід та в плахту вбрався* (Там само : 132), калитка: *З Калитки глузував* (Там само : 110), кровать: *А після їжі й на кровать, // Та й спать!* (Там само : 109), дзигарі: *Розбились дзигарі, проклята стрілка стала* (Там само : 108).

2. Назви страв: потапці (традиційна українська страва, що являє собою невеликі скибочки житнього або пшеничного хліба, підсмажені на салі або олії, часто з часником, зеленню, сиром чи салом): *А я у молочко потапців нароблю* (Там само : 106), галушки: *Хома-злидар хотів поїсти Галушок* (Там само : 136).

3. Назви тварин, птахів та інших істот: миш: *Лев і миш* (Там само : 134), утка: *Крыкнула утка // На мори чутка // Збиглься диткы / не одныи маткы* (Ластівка, 1841 : 332), Муравей: *А Муравей став конику казати* (Боровиковський, 1967 : 123), Бушля: *Поїла Бушля всіх, – у горлі рак застряв* (Там само : 111), робак: *Діждавсь... і розговівсь? – // Ні: утку взяв робак* (Там само : 108), слін: *Де взявся Слін!* (Там само : 154).

4. Назви осіб за різними ознаками: сванечка (молода): *Не для тебе ся калинонька сажена, – // Задля тебе сванечка зряжена* (Там само : 231), Потакач (Там само : 133), неборак: *Та нащо ж я байки пишу ще, неборак?* (Там само : 118), одиначок: *Та ще й одиначком!* (Там само : 144), охотник: *Охотник в лісі закричав* (Там само : 116), злидар: *Колись злидар Максим поліном дров нуждавс* (Там само : 148), драчун: *Драчун проклятий* (Там само : 106), повводатар: *Сліпець певніше ходить – // Як повводатар водить* (Там само : 124), жевжик: *Коло дівчини Жевжик вився; Крикун* (Там само : 112), чванько: *Сказав чванькові так* (Там само : 112).

5. Назви частин тіла людини, тварини: ухо: *В багнуці покачав і ухо розірвав* (Там само : 135), писк: *А ти ж як писк у пір'я замарала* (Там само : 137), лапища: *(Тоді Лисиця говорила): // Не танці я його, – а лапища хвалила!* (Там само : 108).

6. Назви об'єктів довкілля: город: *Ничипір з Хіврею йшли в город на базар* (Там само : 106); улица, огород: *Щоб Маркова Кобила // Сусідський огород і улицю порила* (Там само : 119), господа: *І в тихій Прокопа господі... // Лихі живуть – у тихому болоті* (Там само : 137).

7. Назви грошей: четвертачок: *Заліг в трісках четвертачок!* (Там само : 132); шаг, червонець: *Начинений капшук шагами // З Калитки глузував // Що в неї з голоду боки позападали (Червонець в ній один лежав)* (Там само : 110); сороківка, золотий: *Батрак в багні найшов, ідучи, Соровівку! // Шинкарка вже дає за неї золотий* (Там само : 145), п'ятак: *На третій день, підвередившись п'ятаками, // Умер Лука – Луки як не було* (Там само : 104).

8. Назви школярських інструментів, подій, видів творчості, предметів навчання: каламар: *Перо й Каламар* (Там само : 110); стих, субітка (щосуботне

покарання різками в школах): *Петрусю! Кинь байки, – з байками не здобруєш!* – // *Учи свій стих, а то субітки покуштуєш!* (Там само : 102), Граматочка: *Петрусь, щоб стих не вчить, – Граматочку // спалив* (Там само : 141). пословиці: *Народни пословыці* (Ластівка, 1841 : 317).

9. Назви природних явищ, стихій: пожар: *А хату з'їв пожар* (Боровиковський, 1967 : 135), огонь: *Гасить огонь!* (Там само : 138).

10. Назви дій та процесів, пов'язаних із побутовими або господарськими потребами чи ситуаціями: покопирсав, потеряв, охранияли, ісчекрижив: *Охрім не поорав відліг, – покопирсав!* (Там само : 133). *Маленька Миш спасає Льва* (Там само : 134). *Що Прокіп розум потеряв* (Там само : 119). *Якби троянд шпильки не охранияли* (Там само : 135). *Похлебка із усіх патрети – хорошив!* (Там само : 138). *От, краяти почав, – та ісчекрижив так* (Там само : 117).

11. Експресивні назви дій повсякденно-побутової сфери: вкачатися, присікатися, придратися, пеняти, ухоркатися, ворчати, наклепати, прихворостити: *Вівця десь в пірячко вкачалась // Пидоря до вівці присікалась, придралась* (Там само : 111). *А Кінь, ухоркавшися, дума* (Там само : 116). *Билинка косаря пеняла, // Що рано скошена – зав'яла; // Сухий Будяк сказав: коли вмирать, // Що день терять!* (Там само : 114). *Що ж, не ворчить на Йвана жінка* (Там само : 136). *Лисиця на вівцю Петрову наклепала* (Там само : 136). *А Петруся прохворостив* (Там само : 141).

12. Назви способів або обставин виконання дії: частісінько, насправжки, вп'ять, назуспять: *Вівчар частісінько обманював женців* (Там само : 134). *Раз і насправжки вовк овечку обідрав* (Там само : 134). *Що стільки трудиться над стадом він своїм* (Там само : 138) *Пішла Собака вп'ять – служить хоть із помий* (Там само : 144). *Якъ Днипръ наш буде // Сине море пыты // Та буде хвилю назуспять котыты* (Ластівка, 1841 : 359).

13. Назви зі значенням заміщення, обмеження: намісто (замість): *Намісто дзвонивъ – вороння закряче* (Там само : 360), тільки: *А я його тільки – за горло поддержав* (Боровиковський, 1967 : 142).

Підсумовуючи можемо стверджувати, що народнорозмовна лексика в літературній спадщині Л. Боровиковського є потужним засобом розширення синонімічних рядів, створення самобутньої системи образного вираження, глибокої емоційної експресії.

Література

1. Боровиковський, Л.І. (1967). *Повне зібрання творів. Балади. Пісні. Думи. Байки й прибаютки. Приказки та загадки. Твори й переклади російською мовою. Листи* / впоряд. і прим. С. А. Крижанівського і П. П. Ротача; ред. С. А. Крижанівський. Київ: Наукова думка.

2. Ластівка (1841). *Сочинения на малороссийском языке* / собр. Е. Гребенка. Санкт-Петербург : Изд. книгопродавца Василия Полякова.

3. Лисиченко, Л. А. (2011). *Ці невичерпні глибини мови* : монографія. Харків.